

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸν νοεῖν ἔστιν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Erich Frank Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg.— Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.— Raφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν 'Ην. Πολ. τῆς Αμερικῆς.— K. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν 'Αθηνῶν.— August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.— Μιχ. Τσαμαδός.— X. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.— Franz Boehm ίψηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.— Παν. Κανελλόπουλος.— Κωνσταντίνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.— Ιωάν. Θεοδωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.— Θεμ. Τσάτσος ίψηγ. Πανεπιστημίου 'Αθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΩΝ 41
1937

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΛΕΤΕΡΟΣ

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΟΙ ΑΛΗΘΕΙΕΣ ΕΝΟΣ ΑΠΡΟΣΙΤΟΥ¹⁾

Οι πιὸ πολλοὶ δὲν θὰ πλησιάσουν τὸν Σαραντάρη, γιατὶ θὰ τοὺς κραυγήσῃ μακριὰ ἢ γλῶσσα του. Ὑπάρχει σὲ διες συεδόν τις φράσεις του κάποια αἰγμή, ποὺ ἀλλοτε ὀφείλεται σὲ θέληση καὶ σὲ δύναμη, ἀλλοτε ἔμως καὶ σὲ λάθος.

Ἄλλοι πάλι δὲν θὰ πλησιάσουν τὸν Σαραντάρη, γιατὶ τὴν ἐπαφὴν μαζεῖτου θὰ τὴν ἀποκλείσῃ ὁ φόβος, μήπως ἢ πρωτιστούπια τοῦ ἀλλού ἀποκαλύψει πιὸ πολὺ (στὰ ἴδια τους τὰ μάτια) τὴν οὐιγότητα τὴν δική τους. Οσοι κάθονται ἀνετα κι' ἀξένοιαστα δὲν θέλουν νὰ γάσουν τὴν ἴσορροπία, ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν πνευματική... ἀνυπαρξία τους.

Μὰ κι' ἀπ' τοὺς λίγους κι' ἀξιούς οἱ περισσότεροι θ' ἀποφύγουν νὰ πλησιάσουν τὸν Σαραντάρη, γιατὶ δὲν τοὺς μοιάζει: στὴν ἀξια ἔστω ἀτομικότητά τους. Ὑπάρχουν—ὄχι μόνο στὴν Ἐλλάδα, μὰ παντοῦ—πολλοὶ ἀξιοί (τέτοιοι εἶνε συνήθως οἱ καλοὶ συστηματικοὶ φιλόσοφοι), ποὺ δὲν ἀγέχονται παρὰ μόνο τὰ ἀντίτυπα—καὶ πρὸ πάντων τὰ μὴ «ἐπιδιωρθωμένα» ἀντίτυπα—τοῦ ἔαυτοῦ τους. Δὲν ξέρουν τί σημαίνουν στὴν ἀληθινή τους σημασία «δάσκαλος» καὶ «μαθητής».

Οσο γιὰ τὴν γλῶσσα τοῦ Σαραντάρη, ἐμένα δὲν μὲ ξενίζει. Οι ἀλήθειες τοῦ Σαραντάρη εἶνε πολὺ ἴδιόμορφες καὶ δὲν μποροῦν νὰ διατυπωθοῦν σὲ γλῶσσα λιγώτερο ἴδιόμορφη. Τὰ γλωσσικὰ λάθη—ποὺ καὶ τέτοια βέβαια ύπάρχουν ἀρκετὰ—τὰ διερθώνει (ὅταν θέλῃ κι' ἔχει διάθεση ἀγαθή) τὸ μάτι τοῦ ἀναγνώστη καὶ τὰ συγχωρεῖ ἢ συνείδησή του, ἐν λάθῃ ὑπ' ὅψιν του, ὅτι ὁ Σαραντάρης ἀνατράφηκε στὴν Ἰταλία, σπουδασε στὴν Ἰταλία κι' ἔζησε τὰ ἔλληνικὰ—αὐτὸ εἶνε κατόρθωμα—χωρὶς νὰ τὰ μάθει. Πολλοί, ποὺ ἔχουν μάθει ἀπὸ μικρὰ παιδιά τὴν ἔλληνικὴ γλῶσσα, δὲν τὴν ἔχουν ζήσει κι' οὕτε ὑπάρχει καμιμὲ ἐλπίδα νὰ τὴν ζήσουν. Κι' ὅμως τὴν γράφουν! Τί πρέπει τάχα νὰ εἰποῦμε γι' αὐτούς;

Οσο γιὰ τὴν ἀνισορροπία, ποὺ παρουσιάζει ὁ Σαραντάρης, ὅταν συγκριθῇ μὲ τὴν οὐράνια ἴσορροπία τῆς... ἀνυπαρξίας, ἢ ἀνισορροπία αὐτὴ δὲν μὲ ταράζει διόλου. Δὲν τὴν θεωρῶ βέβαια ἀναγκαία, τὴν θεωρῶ μάλιστα ἐπικίνδυνη γιὰ τὸν εἰμπορο. Δὲν τὴν συγιστῶ ἐπίσης.

1) Γιώργον Σαραντάρη, Συμβολὴ σὲ μιὰ φιλοσοφία Ε. Ν. ΙΩΑΝΝΙΑ 2006

Γιώργον Σαραντάρη, Συμβολὴ σὲ μιὰ φιλοσοφία Ε. Ν. ΙΩΑΝΝΙΑ 2006

σὲ κανέναν, οὕτε καὶ στὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο, ὃν δὲν τὴν νοιῶσῃ μόνος του, ὃν δὲν τοῦ γεννηθῆ ὡς ἀνάγκη, ἢν δὲν προβάλλῃ ἐμπρός του σᾶν κἄτι τὸ ἀναπότρεπτο. Στὸν Σαραντάρη ὅμως — καθὼς καὶ σὲ καθέναν, ποὺ δὲν κρατάει στὰ χέρια του ἀκίνδυνα κι' ἔνεύθυνα τὸν ἔαυτό του — ἡ ἀπόκλιση ἀπὸ τοὺς κανόνες γίνεται θετική καὶ, ἢν ἐπιτρέπεται, ἡ παράδοξη ἔκφραση, σχεδὸν κανονική.

"Οσο γιὰ τὴν ἀπόσταση, ποὺ θὰ τηρήσουν οἱ ἄξιοι ἀπέναντι στὸν Σαραντάρη, οὕτε τὴν ἀπόσταση αὐτή — πού, ὅπως εἰδαμε τὴν ὑπαγορεύει: ἔνας πνευματικὸς ἐγωῖσμός — μπορῶ νὰ ἐπιδώκωμάσι. Δὲν ὑπάρχει ἐγωῖσμός, ποὺ εἶναι ὡς μέσον — στὴ σχέση του πρὸς τὸν σκοπό, ποὺ ἐπιδιώκει — πιὸ «ἀπόδσφορος» ἀπὸ τὸν ἐγωῖσμὸ του φιλοσόφου καὶ πνευματικοῦ γενικώτερα ἥγετη, ποὺ δὲν θέλει νὰ βλέπῃ καὶ στοὺς ἄλλους παρὰ μόνον ἀντίτυπα τοῦ ἔαυτοῦ του, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζει: ή ἄλλα λόγια καὶ στοὺς ἄλλους ὡς ἄξιο καὶ ὡς θετικὸ παρὰ μόνον διποτελεῖ μάλισταλη κατάσταση κι' ἐπικύρωση τῆς δικῆς του ἀξίας. Σχολὴ δὲν μπορεῖ νὰ δημιουργηθῇ μὲ μαθητές, ποὺ ξακλένες ὅσα εἶπε διάσκαλος. Εἶνε περιττὸ καὶ ἀνόητο νὰ ξανακούσω ἀπὸ τὸ στόμα ἔνδεις ἄλλου ὅσα λέω «ἐγώ». Μονάχα σᾶν μιὰ πρώτη σκηνὴ μπορεῖ καὶ ἐπιτρέπεται ν' ἀνεγέρῃ διάσκαλος μιὰ τέτοια ἐπανάληψη. Καὶ τὰ δόγματα ἀκόμη βρίσκουν τὴν ἀληθινώτερη ἐπικύρωση τοῦ ἔαυτοῦ τους στὴν αἵρεση, ὅχι στὴν τυφλὴ προσκόλληση στὸ γράμμα. Στὴ φιλοσοφία καὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ γενικώτερα (ἔξι ἀπὸ τὴ θρησκεία) δὲν εἶνε ἀρκετὴ κάνη ἡ αἵρεση, μὰ γρειάζεται ἡ χμεση καὶ ἀπόλυτη δημιουργία γιὰ νὰ δικαιώσῃ κάτι τὸ νέο καὶ ἄξιο. Μόνον διάσκαλος ἔκεινος, ποὺ τὸν ἀπαρνήθηκε διαθητής του, μπορεῖ νὰ νε περήφανος γιὰ τὸν μαθητή. Ο Σαραντάρης — ποὺ δὲν ἔχρηματά τισε ἄλλως τε οὕτε γιὰ μιὰ μέρα μαθητής μου¹⁾ — γεννάει μέσα μου μιὰ μεγάλη πνευματικὴ χαρά, γιατὶ δὲν λέει ἀκριβῶς τίποτα, ποὺ νὰ συμφωνῇ πέρα γιὰ πέρα μὲ τὶς δικές μου τὶς διδασκαλίες, δὲν λέει τίποτα, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ βγῆ κι' ἀπὸ τὸ στόμα τὸ δικό μου. Κι' ὅμως δὲν θὰ τὸν ἀντικρούσω τὸν Σαραντάρη, γιατὶ (μολονότι δὲν συμφωνεῖ μὲ τὶς ἀλήθειες τὶς δικές μου) μιλάει ἀληθινά. Μόνο τὸν πρόλογό του θ' ἀντικρούσω, ποὺ δὲν ἀφορᾷ οὔτ' ἔκεινον, οὔτ' ἐμένα, μὰ ποὺ ἀφορᾷ

1) "Ἄς μου ἐπιτραπῇ ν' ἀναφέρω καὶ ἔνα μαθητή μου, τὸν Δημ. Καπετανάκη. Τὴν πιὸ μεγάλην χαρὰ στὴν πνευματική μου ζωὴ τὴν ἔνοιωσα ὅταν μ' ἀπαρνήθηκε διάσκαλος. Τὴ στιγμὴ, ποὺ μ' ἀπαρνήθηκε καὶ ἐδημιούργησε τὸν ἔαυτό του, τότε ἀκριβῶς αἰσθάνθηκα, δια κάτι ἔκαμα ὡς διάσκαλος. Κάθε δεύτερη φράση στὸ πρῶτο του συγγραφικὸ δοκίμιο («Ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τοῦ φυγικῶς μόνου», 1934) δὲν μποροῦσε νὰ γραφῆ, χωρὶς καὶ μιὰ παραπομπὴ σὲ μιὰ φράση δική μου. Στὰ ἔξαιρετικὰ συγγραφικά του δημιούργηματα, ποὺ βγῆκαν πέρισσο καὶ ἐφέτος, θέλει διάσκαλος νὰ βρῆ μιὰν ἀφορμή γιὰ νὰ μ' ἀναφέρῃ καὶ ὅμως δὲν βρίσκει. "Ετσι μονάχα ἐπείσθηκα διτι βόηθησα γιὰ νὰ γεννηθῇ ἔνας δημιουργός.

ἄλλους (πολὺ μεγάλους) καὶ ποὺ νομίζω, ὅτι τοὺς ἔχει παρεξηγήσει.

* * *

Δέν πρόκειται ὅμως ν' ἀντικρούσω ὀλόκληρο τὸν πρόδογο τοῦ Σαραντάρη. Κάθε ἄλλο. Στὴν ἀρχὴ λέει ὁ Σαραντάρης μερικὲς ἀλήθειες, ποὺ ἡ οὐσία τους καὶ ἡ διατύπωσή τους ἀγγίζουν τὰ ὅρια τοῦ οὐσιαστικὰ καὶ πλαστικὰ ἀκέραιου. Πρέπει—λέει—ἡ σημερινὴ "Ελλάδα νὰ κρίνῃ τὸν δυτικὸν πολιτισμό, ἢν θέλῃ νὰ σωθῇ ἀπ' τὴν ἐπιφροή, ποὺ τυφλὰ ὡς τὰ τώρα τὴν ἀποδέχεται, μὰ πρέπει νὰ τὸν κρίνῃ σεμνὰ καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια. «Χωρὶς κακεντρέχεια ἡ παρατήρηση, ἀλλὰ ἐπίμονη καὶ διαυγής». Πολὺ σωστὰ λέει ὁ Σαραντάρης, ὅτι «ἡ ἀγανάχτηση, ποὺ τώρα καὶ τριάντα χρόνια δικίματε ὁ Περικλῆς Γιαννόπουλος ἀγνάντια στοὺς Φράγκους δὲν ὠφελεῖ· πρέπει ν' ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὴν δόσο πιὸ συγκεκριμένη (καὶ ἥσυχη) συνείδηση τῆς ἀνωτερότητάς μας κι ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τῶν σκοτεινῶν σημείων τῶν γηρασμένων Εὐρωπαίων». Στὶς φράσεις αὐτὲς τοῦ Σαραντάρη ἀποκαλύπτεται τὸ μυστικὸν τῆς ἀποτυχίας τοῦ πιὸ φωτισμένου Ἰσως καὶ πιὸ δυνατοῦ Νεοέλληνα: τοῦ Περικλῆ Γιαννόπουλου. "Ο Γιαννόπουλος ἔβρισε, βλαστήμησε, καταράσθηκε τοὺς Εὐρωπαίους. Εἴμαστε ἀξιοί οἱ Νεοέλληνες νὰ καταρασθοῦμε τοὺς Εὐρωπαίους; "Οχι βέβαια. Κι ἀν ἀκόμα καταφέρουμε νὰ ξαναγεννηθοῦμε πνευματικά, δὲν θὰ ξαναγεννηθοῦμε παρὰ μόνο μέσα στὴν Εὐρώπη. Γιὰ νὰ τὴν σώσουμε; "Αν ξαναγεννηθοῦμε, θὰ τὴν σώσουμε καὶ θὰ τὴν σώσουμε μάλιστα (αὐτὸ δὲν πιστεύω νὰ τέχει εὖτε ὁ Σαραντάρης ὅπ' ἔψιν του) ἐπικυρώγοτας ταῦτα όχοια τὸν διαντό μας καὶ τὴν Εὐρώπη. "Ο Περικλῆς Γιαννόπουλος δχι μόνο στὴν ἀλήθεια αὐτὴ δὲν εἶχε καταλήξει, μὰ καὶ τὴν ἀρνηση τῆς Εὐρώπης τὴν ἐπιχειρούσε μὲ βρισιές καὶ βλαστήμεις! Δίκησο ἔχει ὁ Σαραντάρης, λέγοντας, ὅτι χρειάζεται μιὰ δύσον τὸ δυνατὸν «πιὸ συγκεκριμένη (καὶ ἥσυχη) συνείδηση τῆς ἀνωτερότητάς μας». "Ο Γιαννόπουλος δεν μποροῦσε παρὰ ν' ἀποτύχῃ, ἐφ' δύσον δὲν εἶχε τὴν «ἥσυχη» συνείδηση κ' ἐφ' δύσον, μὲ τὸν Θόρυβο, ποὺ προκαλοῦσαν οἱ κατάρες του, δὲν ἀφῆσε τοὺς πολλοὺς νὰ συλλάδουν καὶ τὴν «συγκεκριμένη» συνείδησή του (γιατὶ συνείδηση συγκεκριμένη εἶχε ὁ Γιαννόπουλος, δοσο λίγοι μέσ' στὴν ἴστορία τοῦ κόσμου). Μποροῦμε ὅμως νὰ ἐπιμείνουμε, λέγοντας, ὅτι ὁ Γιαννόπουλος «ἀπέτυχε»; Χωρὶς ἄλλο πρέπει νὰ ἐπιμείνουμε, ἢν θέλουμε νὰ κρίνουμε τὸν Γιαννόπουλο ὡς δημιουργό. Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ ἐπιμείνουμε, ἢν τὸν κρίνουμε ὡς «Πρόδρομο». "Ο πρόδρομος δὲν δημιουργεῖ μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια, ἀλλὰ δημιουργεῖ μὲ τὰ χέρια ἄλλων, ποὺ ἔρχονται ἀργότερα καὶ μάλιστα πολὺ ἀργότερα, μὲ τὰ χέρια ἄλλων, ποὺ δὲν εἶχαν μαζί του τὴν ἀμεση καὶ ζωντανή σχέση τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν διδάσκαλο. "Ο Περικλῆς Γιαννόπουλος εἶναι ὁ πιὸ μεγάλος πρόδρομος τοῦ νέου ελληνικοῦ πολιτισμοῦ. Σὰν πρόδρομος δὲν μπορεῖ ν' ἀποτύχῃ. Μπορεῖ τὸ πολὺ—πολὺ—ὅτι δὲν ὀλοκληρωθῇ ὁ νέος ελληνικὸς πολιτισμός—

νὰ μείνῃ ἔρημος καὶ τραγικός. Μπορεῖ τὸ πολὺ - πολὺ ν' ἀποκαλυφθῇ ἀντιφατικός—ὅχι στὴ σχέση του πρὸς τὸν ἔχυτό του, μάκι στὴ σχέση του πρὸς ἐμάς, ποὺ θ' ἀποδειχθοῦμε (ἐν ἀποδειχθοῦμε) ἀνάξιος του.

Ας ξαναγυρίσουμε δύμως στὸν Σαραντάρη. «Οφείλουμε», λέει, «ἔμεῖς οἱ Ἑλλῆνες να ξαναποκτήσουμε πρῶτοι ἀπλὲς περιεκτικώτατες ρήσεις δύμωις κατὰ τὸ συγγραφεῖον»· ἐκεῖνες ποὺ ἔδωκαν στὴν ἀρχαιότητα σὶ ἑπτά συφῶν (ποὺ στὸ Βάθος, ἢν βασισθοῦμε στὰ δύνοματα, ποὺ ἀναφέρει διὸ Πλάτων στὸν «Πρωταγόρα», μόνο οἱ δυὸι ἦν ἔστω κυρίως οἱ δυὸι — διὸ Σόλων καὶ διὸ Θαλῆς διὸ Μιλήσιος — μποροῦν νὰ διεκδικήσουν πέρα γιὰ πέρα τὴ σημασία, ποὺ τοὺς ἀποδίδει διὸ Σαραντάρης). Δὲν θὰ ἐξετάσω λαττέον τὴν δρθότητα τοῦ παραδείγματος, γιατὶ ἡ οὐσία στὴ φράση τοῦ Σαραντάρη — μαζὶ μὲ τὸ ουμβολικὸ παράδειγμα τῶν ἑπτὰ σοφῶν — εἶναι ἀληθιγή. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, διτι χρειαζόμαστε «ἀπλὲς περιεκτικώτατες ρήσεις». Σὲ τέτοιες ρήσεις βασίσθηκαν παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ μεγάλες ἐποχές. Ο Λαοτσὲ καὶ διὸ Βούδος στὴν "Απω Ανατλή" καὶ οἱ προφῆτες στὴν Ιερουσαλήμ, διὸ Σόλων, διὸ Θαλῆς, διὸ Ηράκλειος καὶ διὸ Σωκράτης στὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ φωτεινὰ προπύλαια τοῦ εύρωπαίκου πολιτισμοῦ, διὸ Ιησοῦς, διὸ Παῦλος καὶ (παρ' ἄλλα τὰ πολλὰ του λόγια, ποὺ δύμως δὲν τὸν ἐμποδίζουν νὰ διατυπώνῃ καὶ τὶς ἀπλὲς καὶ περιεκτικώτατες ρήσεις) διὸ Αὐγουστῖνος στὸ δεύτερο γενετικὸ στάδιο τοῦ εύρωπαίκου πολιτισμοῦ, ἄλλοι αὐτοὶ οἱ Μεγάλοι — ποὺ διὸ Ενας ἀπ' αὐτοὺς δὲν μποροῦσε μάλιστα νὰ συλληφθῇ παρὰ μόνον ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ — θεμελιώσανε ἀπάνω σὲ ἀπλὲς καὶ περιεκτικώτατες ρήσεις τὸν κόσμο, ποὺ τὸν ἀπέραντο χῶρο του ἐπληρώσαμε ἔμεῖς μὲ τὴν πλωύσια πολυφωνία μας ἥ καὶ μὲ τὴν φλυαρία μας. Οχι μόνο στὰ προπύλαια τῶν γενικώτερων καὶ σχετικὰ οἰκουμενικῶν πολιτισμῶν, μὰ καὶ στὶς πρῶτες βαθμίδες τοῦ κάθε εἰδικότερου ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ σημειώνεται ἡ παρουσία μερικῶν μεγάλων ἥ ἀληθινῶν ἀνθρώπων μὲ τὶς ἀπλὲς περιεκτικώτατες ρήσεις τους. Παράδειγμα: διὸ Δάντης καὶ διὸ Φραγκίσκος τῆς Ασσίζης στὴν Ιταλία (ὅχι διὸ Δάντης, ποὺ γίνεται διὸ ιδιος καὶ ἡ πρώτη μεγάλη πλήρωση τοῦ ιταλικοῦ πολιτισμοῦ, μὰ διὸ Δάντης, ποὺ ἐπιφέρει φράσεις σᾶν τὶς ἀκόλουθες: «Μιὰ φορὰ μονάχα ξημερώνει ἡ κάθε ἡμέρα» καὶ «ὅχι στὴ φυλή, μὰ σὲ μεμονωμένα ἔτομα ρίχνει διὸ Ήεὸς τὸ σπέρμα τῆς ἀρετῆς»). Άλλα παραδείγματα: διὸ Βάλτερ φὸν ντὲρ Φόρκελβάντε, διὸ Λούθηρος, διὸ Παράκελσος καὶ διὸ Αγγελος Σιλέζιους στὸν κόσμο τὸν γερμανικό, διὸ Μονταζίν, διὸ Πασκάλ, διὸ Μπουαλώ, διὸ Αχμπρυγιέρ καὶ διὸ Λαρροσφουκώ στὸν κόσμο τὸν γαλλικό, οἱ προφῆτες τῶν διαφόρων πουσιτανικῶν κοινωνήτων καὶ διὸ Φραγκλένος στὸν κόσμο τὸν ἀγγλοαμερικανικό.

Ποιοὶ εἶνε στὴ γεώτερη Ἑλλάδα οἱ ἀνθρώποι, ποὺ διατυπώσανε τὶς «ἀπλὲς περιεκτικώτατες ρήσεις»; Ποιός βρέθηκε νὰ εἰπῃ σὲ μῆς λόγια ἀπλαὶ κι' ἀληθινά, σᾶν κι' αὐτά, ποὺ εἶπε διὸ Παράκελσος στὸν Γερμανούς («Alterius nec sit, qui suus esse potest» ἥ «Ο καθένας

ἄς μένη σὰν βράχος προσκολημένος στὴν ὅπαρξή του); Ποιός βρέθηκε γὰρ εἰπῆ σὲ μᾶς τὶς ρήσεις, πών δὲν θὰ μποροῦσαν καὶ δὲν θὰ πρέπει γεννηθοῦν στοὺς κόλπους κανενὸς ἄλλου λαοῦ: 'Εμεῖς ἂπ' τὰ πρῶτα βήματα, πών ἔκαμε ἡ νέα 'Ελλάς, ἀκούσαμε μονάχα μεγάλα καὶ παχειά λόγια, ρητορισμούς, μακαρονισμούς, καθαρευσιάνικους ἀμπανέδες, φρασεολογίες πολύπλοκες χωρὶς νόημα, ποιητόλυγες, σχήματα ὑπερβολά, δεκαπεντασύλλαβα γεμάτα χασμωδίες, κούφισυς μιστριωτισμοὺς καὶ ἀερολογίες. Κ' ἥρθεν βέβαια—πρᾶγμα, πών δεῖχνει τὴν δυναμικότητα τῆς φυλῆς—ἥρθεν μὲ τὸν καὶ ὅτι οἱ δημιουργοὶ (ζῶν μάλιστα κοντά μας δύο μεγάλοι: ὁ Κωστής Παλαμᾶς καὶ ὁ Ἀγγελος Σκελιανός), ἡ δημιουργία τους δύμας ἦταν μοιραῖο γὰρ γίνη σὲ χῶρο ἐθνικὰ κανό. Δὲν εἶχαν προηγηθῆ ἐκεῖνοι, πών θὰ πρέπει γάχουν θεμελιώσει μὲ ρήσεις ἀπλές καὶ περιεκτικές τὸν χῶρο τοῦ πολειτισμοῦ μας τὸν ἐθνικό. Η λαϊκὴ σοφία μὲ τὶς ρήσεις της δὲν φθάνει, γιατὶ εἶνε στὸ βάθος πνευματικὰ προϊστορική. Τὸ δὲ καταφεύγουμε διαρκῶς στὸ «ἄνωγμο» λαϊκὸ στοιχεῖο γιὰ ν' ἀντλήσουμε τὴν πίστη στὴν πρωταρχικὴ συντότητα τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, δὲν εἶνε φαινόμενο ἄξιο γὰρ δικαιοθῆ ἀπόλυτα. Θὰ πρέπει γὰρ δυνατότητα γὰρ καταφύγουμε καὶ σὲ «δύναμα» καὶ σὲ «ρήσεις ἀτομικές». Αὗτες μονάχα οἱ ἀνέκλητες, μὰ καὶ πρωταρχικὰ ἀπλές προπωπικὲς ρήσεις θεμελιώνουν τὴν πνευματική ζωή. Μήπως μᾶς τὶς ἔδωτε τὶς ρήσεις αὐτὲς ὁ Σολωμός: 'Ο Βάλτερ φὸν ντέρ Φόγκελβιτς δὲν ἦταν μονάχα (ὅπως ἦταν βέβαια καὶ ὁ Σολωμὸς) γνήσιος καὶ ἀγνὸς λυρικὸς ποιητής, μὰ ἦταν καὶ παιδαργικὸς θεμελιωτὴς τοῦ λαοῦ του. 'Ο Σολωμός, πών στὸν πρόλογο τῶν «Ἐλευθέρων Πολιτικημένων» του μιλάει γιὰ μάλι «ἐλευθερία μεστὴ ἀπὸ χρέος», εἶχε στιγμές παιδαργικὰ καὶ πνευματικὰ θεμελιωτικές, μὰ οἱ στιγμές αὐτὲς ἦσαν λίγες. Μήπως μᾶς ἔδωτε τὶς ρήσεις, πών θὰ τανόσεις γὰρ θεμελιώτουν ἔναν πνευματικὸ πολειτισμό, ὁ Κοραής; 'Οχι! 'Ο Κοραής μᾶς ἔδωτε, σὰν καλὸς καὶ ἄξιος πατέρας, καλές συμβουλές, δὲν μᾶς ἔδωτε δύμας αὐτό, πών θὰ μᾶς χρειάζοτανε. Δὲν ἀποκλείεται βέβαια νάρθιον ἀκόμα οἱ ἀνθρώποι οἱ πρωταρχικὲς σοφοὶ μὲ τὶς δριστικές, ἀπλές, περιεκτικές καὶ ἀνέκλητες ρήσεις. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης γὰρ δύομεν ἀπ' τὸ γέος καὶ χωρὶς αὐτές. Πάντως ἡ ἔξοδος θάνε δύσυνηρή καὶ δύστολη. Καὶ ἀργοσε μάλιστα στὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια γὰρ σημειώνεται: ἡ δύσυνηρή καὶ δύστολη αὐτὴ ἔξοδος. 'Ο Περικλῆς Γαννύποντος μᾶς βρέθητε καὶ μᾶς βοηθάσει, γιατὶ ὁ λόγος του περιέχει καὶ ρήσεις θεμελιωτικές γιὰ μᾶς. Εἶνε δύμας θολές καὶ πνίγονται ἄλλως τε μέτα στὶς κατάρρες καὶ στὶς πολλές ἀρνήσεις (πών ἦσαν περιττές καὶ πών ὅχι μόνο δὲν χρειάζονται γιὰ νὰ ξεγωρίσουν τὸ φέμυμα ἀπ' τὴν ἀλήθεια, μὰ πών ἀντιθέτως δημιουργοῦν μᾶς σύγχυση ἀνάμεσα στὸ φέμυμα καὶ στὴν ἀλήθεια).

"Ολες αὐτές τὶς σκέψεις, πών διατυπώθηκαν πιὸ πάνω, τὶς χωρατάξιοι (ἀδιάφοροι, σὲ δὲν θέθελε ἵστως ὁ ἔδωτος ν' ἀναγνωρίσῃ ως δικά του ἔνα τέτοιο ἀποτέλεσμα) στὸν Σκρυντάρη. 'Η φράση του γιὰ τὶς «ἄπλετες πε-

ριεκτικώτατες ρήσεις» μου ἐγέννησε τὴν ἀνάγκην νὰ εἰπῶ ίσως περισσότερα ἀπ' ὅσα θάθελε κι' ἵδιος νὰ εἰπῶ. Τώρα πιὸ τις εἶπα δύμως τις σκέψεις μου καὶ, λέγοντάς τις, ἀκολουθησα ἐνα δρόμο, που δὲν φαντάζομαι γάνε καὶ πολὺ διαφορετικὸς ἀπ' τὸν δρόμο, που θάθελε καὶ ὁ Σαραντάρης ν' ἀκολουθήσῃ. Πάντως ὁ δρόμος μου εἶναι ἀρκετὰ διαφορετικὸς ἀπ' ἐκεῖνον, πού, συνεχίζοντας τὴν θεμελιακή του σκέψη γιὰ τις «ἀπλές περιεκτικώτατες ρήσεις», ἀκολουθάει ὁ ἵδιος ὁ Σαραντάρης σεδν πρόλογο τοῦ βιβλίου του. Ἐδῶ νομίζω, ὅτι ὁ Σαραντάρης κάνει ἐνα παραστράτημα. Ἐδῶ θὰ διατυπώσω τις διαφωνίες μου, πράμα, που δὲν θὰ ἐπιχειρήσω διόλου, ἀνασκοπώντας πιὸ κάτω τὸ καθ' αὐτὸν περιεχόμενο τοῦ βιβλίου του. Ποτὲ εἶναι οἱ διαφωνίες μου:

Νομίζω, ὅτι δὲν εἶχε κανένα λόγο (ίσως μάλιστα καὶ κανένα δικαίωμα) ὁ Σαραντάρης ν' ἀρνηθῇ μὲν δυὸς λέξεις τὸν Σαιξηρό καὶ τὸν Γκαΐτε! Ὁ Σαιξηρό καὶ ὁ Γκαΐτε δὲν εἶχαν ταχθῆ νὰ θεμελιώσουν μὲ ρήσεις πρωταρχικὲς ἐνα πνευματικὸ πολιτισμό, μὰ εἶχαν ταχθῆ νὰ «πλήρωσουν» μὲ περιεχόμενο ὅσον τὸ δυνατόν πιὸ πλούσιο (μὲ εἰκόνες καὶ μὲ μύθους, μὲ εἴδωλα καὶ μὲ ἴδεωδη, μὲ πρόσωπα καὶ μὲ μάσκες, μὲ πεῖρα καὶ μὲ γνώσεις) τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ δχι μονάχα τοῦ τόπου τους, μὰ καὶ τὸν εύρωπαϊκὸ γενικώτερα. Ὁ Σαιξηρό δὲν ἦταν ὁ Σόλων, μὰ ἦταν ὁ Αἰσχύλος. Ὁ Γκαΐτε δὲν ἦταν δ 'Ηράκλειτος, μὰ ἦταν ὁ Πλάτων. Καὶ γιὰ τοὺς δυὸς ἄλλως τε πρέπει κανεῖς νὰ εἰπῃ, ὅτι, ἀν καὶ εἶχαν ταχθῆ στὴν «πλήρωση», ἔδωσαν δμως καὶ ρήσεις ἀπλές, πρωταρχικές, θεμελιωτικές. Ὁποιος ἔχει διαβάσει τὸ δεύτερο κυρίως μέρος τοῦ «Φάσουστ» βρίσκει πλήθος τέτοιες ρήσεις, που ἦταν μάλιστα ἀπόλυτα ἀναγκαῖο ν' ἀκουσθοῦν στὰ πρῶτα βήματα τοῦ ἐντονου τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐποχῆς μας. Μὲ μερικὲς ἀπ' αὐτὲς τις ρήσεις ἐθεμελίωσε—(πράμα, που κανένας ἄλλος δὲν κατάφερε ἀκόμα νὰ κάρη)—ἐθεμελίωσε ὁ Γκαΐτε τὸν συμβιβασμὸ τῆς πνευματικῆς ζωῆς μὲ τὸν τεχνικὸ πολιτισμό, ἐνα συμβιβασμό, πού, δίχως αὐτόν, ἡ θέση τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου στὴν ἐποχή μας δὲν θάταν ἀπλῶς δύσκολη, ὅπως εἶναι καὶ θὰ μείνῃ, μὰ θάταν ἀπελπιστική. Ποιὰ σχέση ἔχει αὐτὸ τὸ κατόρθωμα τοῦ Γκαΐτε μὲ τὸν Σπινόζα; Εἶνε σωστὸ κ' ἐπιτετραμμένο νὰ παιρνῃ κανεῖς—ὅπως παίρνει ὁ Σαραντάρης—μερικὲς ἐπιφανειακὲς δμοιότητες στὴ γενική καὶ ἀφγρημένη θεωρία τοῦ κόσμου καὶ νὰ λέγῃ, ὅτι ὁ Γκαΐτε «δὲν κατασταλάζει σὲ μιὰν ἐνατένιση τῆς πραγματικότητας, που νὰ μὴν ἐμπεριέχεται: βαλιμένη σ' ἐνα αὐστηρότερο ρυθμὸ καὶ προικισμένη μὲ μιὰ αἰδὼ λατρείας που ὁ ὀλύμπιος ποιητὴς ἀγνοεῖ, στὸ σύστημα τοῦ Σπινόζα:» Οἱ δμοιότητες στὴν ἀφγρημένη θεωρία (που κι' αὐτὲς δὲν εἶνε τόσο μεγάλες, δσο νομίζει ὁ Σαραντάρης) δὲν ἔχουν καμιαὶ σημασία, ὅταν ἀπ' τὴν μιὰ μεριὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸν Γκαΐτε, που δλα τὰ ἔπλασε μὲ σάρκα ἀπτὴ καὶ συγκεκριμένη, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη, μεριὰ ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὸν Σπινόζα, που δσα εἶδε κ' ἐπιστοποίησε τὰ εἶδε καὶ τὰ ἐπιστοποίησε μονάχα μὲ «ἀφορέσεις». Ὁ Σαιξηρό καὶ ὁ Γκαΐτε (ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ Νικο-

γιένσαι, ποὺ ὁ Σαραντάρης δέχεται καὶ ἀναγνωρίζει) ἡταν, καντά σ' ὅλες τὰς ἄλλες δημιουργικές ἐκδηλώσεις τους, καὶ δημιουργοὶ εἰκόνων καὶ συμβολικῶν ἀνθρώπινων τύπων. Οἱ εἰκόνες τους εἰνες ἄπειρες καὶ χρησιμεύουσιν σὰν γέφυρες, ποὺ ἐνώνουσιν τοὺς οὐρανούς μὲ τὴν γῆ. Οἱ συμβολικοὶ ἀνθρώπινοι τύποι, ποὺ ἐδημιούργησαν (καὶ ποὺ τοὺς ἐδημιούργησαν ὅχι στὸνενό, ἀλλὰ τοὺς ἐδημιούργησαν, συνθέτοντας κ' ἐνώνυντας τὰ σκόρπια στὴν πραγματικότητα κομμάτια, τὰ σπασμένα γυαλιά, ποὺ παρευσιάζει στὴν ἐπιφάνειά της ἡ ζωή), οἱ συμβολικοὶ τύποι ἐνὸς Ἀμλέτου κ' ἐνὸς Φάσουστ—ὅπως ἐπίσης ἐνὸς Ἀλιόσα Καραμάζωφ—εἶνε Ιστειροὶ μ' ἐναν Προμηθέα καὶ μ' ἐναν Οἰδίποδα. Στὴν μορφὴν αὐτῶν τῶν συμβολικῶν προσώπων ἐσημειώθηκε μιὰ δημιουργία Ισοδύναμη μὲ τὴν δημιουργία τοῦ Ἀδάμ (ἰδανικὰ Ισοδύναμη, ἀφαῦ μιὰ ἐμπειρικὰ Ισοδύναμη πράξη εἶνε ἀδύνατη). Κι' αὐτὸ μονάγα τὸ γεγονός τῆς δημιουργίας ἐνὸς Φάσουστ—τοῦ Φάσουστ, ὅπως τὸν ἔπλασε ο Γκαΐτε κι' ὅχι ὅπως τὸν παράλαβε ἀπ' τὸν παλαιὸ μῆθο— φθάνει γιὰ νὰ ὑψώσῃ τὸν Γκαΐτε στὸ ὕψος τὸ ἀληθινὰ ὀλύμπιο.

Καὶ θὰ μείνῃ στὸ ὕψος αὐτὸ ὁ Γκαΐτε. Δὲν ἡταν σωστὸ ν' ἀμφισβητήσῃ ὁ Σαραντάρης τὸ γεγονός αὐτό. Ἐπίσης ἀμφίβολη — καὶ πάντως περιττὴ ὡς εἰσαγωγική στὴ μελέτη του παρατήρηση — μοῦ φαίνεται ἡ ἀντιδιαστολὴ ἐκείνη, ποὺ ἐπιχειρεῖ ὁ Σαραντάρης ἀνάμεσα στὸν Ντοστογιέφσκι καὶ στοὺς Κίρκεγκωρντ καὶ Νίτσε, λέγοντας, ὅτι ὁ πρῶτος, σᾶν ἀνθρωπὸς γερός, «δὲ γύρεψε τὴν μοναξίᾳ σὰ δύναμη», ὅπως οἱ ἄλλοι δυό. Ἐχει δυως τάχα δίκηρο ὁ Σαραντάρης, λέγοντας, ὅτι ὁ Κίρκεγκωρντ καὶ ὁ Νίτσε «γύρεψαν» τὴν μοναξίᾳ τὰν «δύναμη»; Τὰ ἴδια τὰ λόγια αὐτῶν τῶν δυὸ μοναδικῶν καὶ μοναχικῶν τύπων διαφεύδουν τὸν Σαραντάρη. Καὶ οἱ δυό τους βέβαια ἐθεμελιώσανε τὴν «ἐξαίρεση» σᾶν θεωρητικὴ καὶ βιωτικὴ στάση. Θεμελιώνοντάς την δρως ὁ Κίρκεγκωρντ σᾶν τὴν ἀνάγκη καὶ σᾶν τὴν σκληρὴ μοῖρα, ποὺ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ζητάει ν' ἀγαπήσῃ στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς θετικὸ διτι ἀκριβῶς δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐξαίρεση τὴν δική του, τὸ καθαρὰ ἀνθρώπινο, ποὺ δὲν ἀξιώθηκε ὁ ίδιος νὰ «γευθῇ». Κι' ὁ Νίτσε τὸ ίδιο σχεδὸν μᾶς λέει. Τὴν ἐξαίρεση τὴν ἀναγνωρίζει καὶ τὴν δέχεται σᾶν κάτι τὸ θετικὸ μόνο, ἐφ' δύσον μὲ τὴν ἐξαίρεση προστατεύεται ὁ «κανών». «Οχι μόνο δὲν νοιώθουν ὁ Κίρκεγκωρντ καὶ ὁ Νίτσε τὴν «ἐξαίρεση» τους καὶ τὴν «μοναξίᾳ» τους ὡς δύναμη, μὰ ὑποφέρουν, πάσχουν κι' ἀναγνωρίζουν — βγάζοντας σπαρακτικές κραυγὲς — τὴν ἀδυναμία τους. ⁽¹⁾ Κίρκεγκωρντ φωνάζει, ὅτι καὶ ἡ σωματικὴ του ἀκόμα διάπλαση δὲν τοῦ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ ζήσῃ σᾶν ἀνθρωπὸς φωνάζεις (καὶ ολαίγεται), ὅτι ἡ μοναξίᾳ καὶ ἡ βαρυθυμία του φθάνουν «ώς τὰ ὅρια τῆς ἀμβλύνοιας». ὁ Κίρκεγκωρντ ξέρει, ὅτι δὲν μπορεῖ ναγκαζίλους, ὅτι τοῦ λείπουν οἱ ἀναγκαῖες ικανότητες γιὰ ν' ἀποκτήσῃ φίλους. Ξέρει, ὅτι μόνο τάχρια πουλιὰ μποροῦν νὰ γτίσουν φωληὲς στοὺς κλαδίους του. Τὸ ίδιο λέει καὶ ὁ Νίτσε (ἡ εἰκόνα τοῦ ἄγριου πουλιοῦ μπάρ-

γε: και στὸν Νίτσε, χωρὶς γάχγη ποτέ του διαβάζει τὸν Κίρκεγκωρντ). Στενάζοντας, διμολογεῖ ὁ Σαραντάρης, ὅτι εἶνε καταδικασμένος νὰ ξῆ
κλεισμένος μέσα στὸ ίδιο του τὸ φῶς. Τὸ δὲν μπορεῖ ν' ἀγαπήσῃ
κανέναν και νὰ ξεφύγῃ, ἀπ' τὴν μοναξία του τὸ θεωρεῖ ὁ Νίτσε σὰν
μιὰ βραειά καταδίκη. Σ' ὅλη του τὴν ζωὴ (δηλαδὴ ως τὴν ημέρα, ποὺ
ήταν κύριος του ἔαυτου τοῦ) ἐνήτησε ὁ Νίτσε νὰ βρῇ φίλους κι' ἀφο-
σιώθηκε μάλιστα σὲ μερικοὺς τόσο, ποὺ τὸ μοιραίο τσάκισμα τοῦ δε-
σμοῦ (τοῦ δεσμοῦ του κυρίως μὲ τὸν Βάγγενο) ἐκλόνισε τὴν γῆ τοῦ
πνεύματος σὰν ἔνας καταστρεπτικὸς και φοβερὸς σεισμός. 'Ο Νίτσε
λοιπὸν ἔπασχε κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴν μοναξία του κ' ἔφθανε μάλιστα, πά-
σχοντας, ὡς στὸ σημεῖο νὰ νομίζῃ, ὅτι δὲν θ' ἀνθέξῃ πιά. Τέτοια ήταν
ἡ τραγική—ἡ συνειδητὰ τραγική—μοιρα του Κίρκεγκωρντ και του Νί-
τσε, ποὺ ήσαν μεγάλοι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ἔναιμαν «τὴν ἀνάγκη φι-
λοτιμία» κ' ἐπειδὴ, ἀντίθετα ἀπ' δια λέει γι' αὐτοὺς ὁ Σαραντάρης, δὲν
ἔγυρεψαν τὴν μοναξία σὰν δύναμη, μὰ εἶχαν τὴν δύναμη, καταδικασμέ-
νοι στὴ μοναξία, νὰ διμολογήσουν τὴν ἀδυναμία τους!

Γιὰ δεκα γράφω σχετικὰ μὲ τὸν Κίρκεγκωρντ και μὲ τὸν Νίτσε ἐπι-
κλεψυμαὶ ως μάρτυρα τὸν καλλίτερο και βαθύτερο γνώστη τους: τὸν
Κάρλ Γιάμπερς.

* * *

Μὲ τὸ δίκηρο του διμως θὰ μᾶς εἰπῇ ὁ Σαραντάρης: «οἱ δυὸς σελίδες
τοῦ προλόγου μου δὲν ἔπρεπε νὰ προκαλέσουν τόσες συζητήσεις. 'Αν
πρόκειται νὰ σταματήσουν τὸν ἀναγγόλητη τόσην δρόκο και νὰ τὸν ἐμπο-
δίσουν νὰ μπῇ στὸ καθ' αὐτὸ κείμενο του βιβλίου μου, δέχομαι νὰ
σεβόμεται τὶς δυὸς αὐτὲς σελίδες». Θὰ δεχθῇ τέτοιο πρόμμα ὁ Σαραντάρης;
Κι' ἀν τὸ δεχθῇ (πρόσμια πολὺ πιθανόν, γιατὶ ξέρουμε κ' ἐκτιμᾶμε
τὴν μεγάλη πνευματική του εἰλικρίνεια), δὲν θὰ τὸν ἀφίσουμε ἐμεῖς.
Τὶς τρεῖς πρῶτες παραγράφους του προλόγου μπορεῖ και πρέπει νὰ
τὶς ἀφίσῃ ἀθικτες. Τὶς ἄλλες τρεῖς θὰ πρεπει βέβαια, όν δηλαδὴ νὰ τὶς σηνόση,
νὰ τὶς τροποποιήσῃ. Δὲν τοῦ χρειάζονται ἀλλωστε. Δὲν ήταν ἀνάγκη νὰ
ξεκινήσῃ ὁ Σαραντάρης ἀπὸ «ἀντιθέσεις» και «ἀρνήσεις» γιὰ νὰ φύσῃ
στὶς δικές του «θέσεις», τὶς γνήσιες κι' ἀληθινές.

Εἶνε διμως πραγματικὰ «ἀληθινές» οἱ θέσεις του (στὸ τρία κεφά-
λαια του βιβλίου του): Δὲν θὰ τὸ συζητήσω, ὅν εἶνε γι' δὲν εἶνε ἀληθι-
νές. Θὰ τὸ δεχθῶ, διποὺς δέχομαι ως ἀναντίρρητο και ἀγέκκλητο ἕνα
ἴστορια διεγονός. Οἱ θέσεις του Σαραντάρη ἔχουν σάρκα και δυτότητα,
ἔχουν τὸ ίστορια διδαχός τους και τὴν ίστορικὴ χρονολογία τους, ᔁργούν
μιὰ ζωντανὴ διπόσταση και προβάλλουν σὰν μιὰ διπεύθυνη ίστορικὴ
πράξη. 'Ο Σαραντάρης δὲν κάνει ἐπιστημονικές διαπιστώσεις, ἀλλὰ
παίρνει μιὰ διπεύθυνη προσωπικὴ στάση. 'Ο Σαραντάρης φιλοσοφεῖ,
«ἄμεσα» (πάντως διμως ἀπὸ μιὰν ὠρισμένη ίστορικὴ σκοπιά). 'Η ικ-
τικὴ λοιπὸν ἀποκλείεται..

'Η γνησιότητα του «ἄμεσου» φιλοσοφικοῦ λογισμοῦ τοῦ Σαραν-

τάρη δείχνεται καὶ στὴν διατύπωση, ποὺ μεταχειρίζεται, στὴ μορφή, ποὺ παίρνουν οἱ ἀλήθειες του. Οἱ διατυπώσεις τοῦ Σαραντάρη (ὅπως θὰ τὸ ἴδομε, ἀναφέροντας πιὸ κάτω τὶς πιὸ χαρακτηριστικὲς) εἶνε διατυπώσεις, ποὺ δὲν τὶς ἔγει κανένας ὡς τὰ τώρα ἐπιχειρήσει καὶ ποὺ δὲν θὰ μποροῦσε κανένας ἄλλος νὰ ἐπιχειρήσῃ. Οἱ διατυπώσεις τοῦ Σαραντάρη εἶνε ἐπιγράμματα, εἶνε προσωπικὰ (ἀπόλυτα προσωπικὰ) κατορθώματα, εἶνε λόγοι, ποὺ πηγάζουν ἀπὸ μιὰν ἥμεση δημοσιογυική πνοή. Κάθε γνήσια φιλοσοφία μπαίνει μὲ τὶς διατυπώσεις της στὴ σφαῖρα τοῦ ποιητικοῦ Λόγου, γίνεται Ποίηση. "Ἄς μοὺ ἐπιτραπῇ νὰ εἰπῶ κατὰ τὸ πολὺ τολμηρό, ποὺ πολλοὺς θὰ τοὺς ξενίσῃ: ή Ποίηση εἶνε τὸ κοιτῷο τῆς λληθινῆς καὶ γνήσιας Φιλοσοφίας. Ἡ φράση μου αὐτὴ δὲν δικαιώνει—ὅπως θὰ νομίσουν οἱσως μερικοί—οὔτε τὴν λεγόμενη ποιητικὴ φιλοσοφία, οὔτε τὴν λεγόμενη φιλοσοφικὴ ποίηση. Οἱ δυὸς αὐτὲς ξέννοιες σημαίνουν συνήθως ἐναν κοινὸν ἐρασιτεχνισμό. Λέγοντας, δτι ἡ ποίηση εἶνε τὸ κριτήριο τῆς γνήσιας Φιλοσοφίας, δὲν ἐνοῦ παρὰ μόνον τοῦτο: δτι ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῶν Προσωρικῶν ὡς τὸν Νίτος καὶ τὸν Γιάσπερς ἡ γνήσια φιλοσοφία μπορεῖ νὰ κριθῇ ἀλάνθαστα ἀπὸ τὸ γεγονός, ἐν οἱ μορφές, ποὺ δένουν οἱ φιλόσοφοι στὶς ἀλήθειες τους, ἐν ἀποτελοῦν οἱ μορφές αὐτὲς (ὅπως ἀποτελοῦν οἱ μορφές τοῦ ποιητικοῦ λόγου) ἀπόλυτα προσωπικὰ κατορθώματα ἢ δρι. Δὲν γρειάζονται βέβαια λυρισμοί, αἰσθηματισμοί καὶ φρασεολογικὰ λιγόματα γιὰ ν' ἀποτελῇ ἡ μορφὴ μᾶς ἀλήθειας ἐνα ἀπόλυτα προσωπικὸ κατόρθωμα. Κάθε ἄλλο μάλιστα! Μὲ τὸ κριτήριο, ποὺ ὕβιτα πιὸ πάνω, πρέπει νὰ θεωρήσουμε κι' αὐτὸν τὸν 'Αριστοτέλη (τὸν πιὸ νηφάλιο κι' ἀντιαισθηματικὸ φιλόσοφο τῆς ἀρχαιότητας) ὡς ἀπόλυτα γνήσιο φιλόσοφο. Μόνον δτοι δὲν τὸν ἔχουν διαβάσει λένε, δτι δ' Αριστοτέλης ἦταν «δάσκαλος» καὶ στεγνός. 'Ακόμα καὶ στὰ «Πολιτικά» τοῦ 'Αριστοτέλη ὑπάρχει σὲ κάθε σελίδα τούλαγιστον μιὰ φράση, ποὺ εἶνε ὡς διατύπωση ἐνα ἀπόλυτα προσωπικὸ κατόρθωμα, μιὰ ποιητικὰ δημοσιογυικὴ πράξη. Τὸ ἴδιο πρέπει νὰ εἰπούμε—ρέγνοντας μιὰ ματιὰ στοὺς φιλοσόφους, ποὺ θεμελιώσανε τὸν γερμανικὸ ἴδεαλισμὸ—γιὰ τὸν Σέλλιγκ καὶ γιὰ τὸν "Ἐγέλο.

Οἱ διατυπώσεις λοιπὸν τοῦ Σαραντάρη εἶνε ἀπόλυτα προσωπικὰ κατορθώματα καὶ μαρτυροῦν γιὰ τὴν γνησιότητα τοῦ φιλοσοφικοῦ του λογισμοῦ. Τὶς χαρακτηριστικώτερες ἀπ' τὶς διατυπώσεις αὐτὲς θὰ τὶς ἀναφέρω. Θὰ τὶς ἀναφέρω, ἐπιχειρώντας ἀπ' ἐδῶ καὶ κάτω μιὰ σύντομη ἀνασυγκρότηση (μὲ τη σειρά, ποὺ δ' ἴδιος στὸ βιβλίο του ἀκολουθεῖ) τῶν ἀληθειῶν τοῦ Σαραντάρη.

"Ο Σαραντάρης ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀρχή, δτι ἡ συνείδηση δὲν γνωρίζει νόμους, ποὺ εἶνε γι' αὐτὴν ἔξωτεροι, «δὲν ὑποθέτει μιὰν ἄγνωστη πραγματικότητα γιὰ νὰ θεμελιώσει τὴν δική της». Ἡ γνώση, «σὰν πιστοποίηση ἐνὸς κόσμου ξένου πρὸς τὸν δικόν μας κόσμο» εἶνε γιὰ τὴν συνείδηση (δηλαδὴ πρέπει γιὰ τὸν Σαραντάρη νὰνε) μονάχα διαθέλαμος. Ἡ γνώση ἡ καθαρὴ—ποὺ εἶνε μιὰ «καθαρὴ ἀψιφεση

ἀπὸ τὸ ἐγώ, ποὺ κεῖ καὶ πεθαίνει, ἀπὸ τὸ ἐγώ, ποὺ θέλει τὴν ὑπαρξήν» — ἡ γνώση, γιὰ τὸν Σαραντάρη, ἔχει ως ὑποκείμενο «τὸ ἐγώ, ποὺ δυσπιστεῖ πρὸς τὴν ἁνότητά του». Ἡ «ὑπαρξή» ἔχει ἕνα ὑποκείμενο οὐλοῦ. ὁ Σαραντάρης λέει: «Εἶμαι, γιὰ τοῦτο δὲν ἀμφιβάλλω, ἀφήνω στὴν προστασία μου παρόμοιες ἀμφιβολίες». Ἡ «ὑπαρξή» ἔχει ως ὑποκείμενο ἕνα «ἐγώ», ποὺ «ἀλήθειά του... εἶναι ἡ αἰωνιότητα, ἡ δική του ἀναγκαῖα αἰωνιότητα». Μόνον αὐτὸ τὸ ἐγώ μπορεῖ νῦναι τὸ «ὑποκείμενο τῆς αἰωνιότητας». «Τὰ σύνορα τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι ἡ αἰωνιότητα· δὸς ἀνθέτει ἀκόμα καιρό, στὴ δοκιμασία τοῦ θυητοῦ ἑαυτοῦ του... Κι' ἐπιστρέψει, προσπαθώντας τὴ μιὰ στιγμὴ τοῦ βίου του νὰ τὴν κάμη ἀφίειλη τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς του» (τοῦ χρόνου μᾶς ὀλόκληρης ζωῆς). «Ἐργο δημιουργίας εἶνε ἀκριβῶς αὐτὸ «τὸ σπάσιμο τῶν συνόρων τῆς αἰωνιότητας», αὐτὸ «τὸ δυσανάλογο πλήρωμα τῆς στιγμῆς».

Ἡ «ὑπαρξή», δηλαδὴ τὸ ὑποκείμενό της, τὸ ἐγώ της (ἀντίθετα ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὸ ὑποκείμενο αὐτῆς) δὲν χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια. Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ τίποτα νὰ τὴν χωρίσῃ ἀπ' τὴν ἀλήθεια ἐφ' δόσον «πιστεύει». «Γιὰ δύοις πιστεύει δὲν ὑφίσταται φέμα, γιατὶ δὲν ὑφίσταται ὅλος ρυθμὸς ἀπὸ τὸ ρυθμὸ τῆς ἀλήθειας». «Ἡ ἀμφιβολία», λέει ὁ Σαραντάρης, «θὰ γεννηθῇ καὶ θ' ἀνοίξει δίσδι μέσα στοὺς συλλογισμούς σου, ἃν δὲν προσηλωθῆς καὶ σχεδὸν ἀκινητήσῃς σὲ μιὰ πραγματικότητα, ποὺ τὸ ἐλάχιστό της μόριο φέρνει ὀλόκλειτη τὴν αἰωνιότητα τὴ δική σου, ἐκείνη τὴν ἀπόλυτη κατάφασή σου, ποὺ τίποτε μέσα στὸ σύμπαν δὲν ἀφήνει κενό, δὲν ἐγκαταλείπει ἀθέειο. "Αν κάτι ἀπὸ τὸ σύμπαν διαφύγει τὴν προσοχή σου, θὰ παρακιείνη μετέωρο στὴν ἀνυπαρξία, καὶ θὰ ἔρθῃ καιρὸς ποὺ ἡ τέτοια ἀνυπαρξία θὰ σου ἐπιτεθεῖ καὶ, ἃν σὲ βρεῖ ἀπροετοίμαστο, θὰ σὲ καταστρέψει».

Διαδίχοντας τὶς φράσεις αὐτές, νομίζει κανείς, δτι διαβάζει Νίτσε. Μὰ διωξεὶς δὲν εἶπε ποτέ του τὰ λόγια αὐτά. Δὲν εἶναι δὲ Νίτσε, μὰ εἶναι δὲ Σαραντάρης, ποὺ — χωρὶς νὰ μιμήται τὸν Νίτσε — μᾶς μίλησε ἔτσι. Καὶ προχωρεῖ, λέγοντας: «Ποια εἶναι ἡ πράξη τοῦ ἐγώ, ποὺ ἀγκαλιάζει τὴ δυνότητα τῆς συνολικῆς πραγματικότητας»; Ποιά εἶναι ἡ «πράξη, ποὺ ταξιάζει στὸ ἐγώ σᾶν ἔνα ἔνδυμα τέλειο», ἡ πράξη, «ποὺ ἀπὸ σὴ φύση της κι' ἀπὸ τὸ λόγο της εἶναι ὀλότελα ἵσια πρὸς ἔνα συνολικὸ ἀληθινὸ ἐγώ»; Ἡ πράξη αὐτὴ εἶναι ἡ πίστη. «Χρειάζεται ψύγραμα, χωρὶς μάταιους ἐνθουσιασμούς, χωρὶς αὐταρέσκεια ν' ἀτενίσει κανεὶς τὴν πίστη τοῦ ἀνθρώπου». «Ἡ πίστη διφείλει νὰ γίνει συνεδημήση καὶ ὄστερα βίωση, νὰ καλύψει δὲν τὸ ἀτομικὸ ἐνὸς ἀνθρώπου, γιὰ νὰ μπορέσει αὐτὸς δὲν θυρώπος μὲ τὴν ἀδιαίρετη ὑπόστασή του ν' ἀπατήσει δικαιωματικὰ τὴν ὑπαρξή, νὰ γαρεῖ πώς ὑπάρχει ἀνθρώπος μὲ τὰς ἀνθρώπους ἔλων τῶν καιρῶν». «Συλλαμβάνω» λέει δὲ Σαραντάρης, «τὴν πίστη σᾶν πράξη». «Μονάχα σᾶν πράξη ἡ πίστη ἀκολουθεῖ τὸ χρόνο τῆς ζωῆς ἔνὸς ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀφάνεια ἵσαμε τὴ δημιουργία... Σὰν πράξη ἡ πίστη διατρέχει τὸ χρόνο τὸν πυκνὸ χρόνο του ἀτόμου».

«"Ενας ἀληθινός ἄνθρωπος εἶναι ἔκεινος, ποὺ δὲ φοβᾶται τὴν ἐμδρίθεια τοῦ χώρου καὶ τοῦ γρόνου πρῶτα καὶ ὑστερα ἀπ' αὐτόν.» «"Ἄλλος βραχεῖο ἀπὸ τὸν ὑπαρξῆι δὲν δίνει· ἡ φιλοσοφία μας στὴν ἀρετή.» «Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ πιστέψει ἀληθινά, νὰ βρεῖ δηλαδὴ τὴν ἔνότητα ἀνάμεσα στὸν ἔσωτό του καὶ στὴν ἀπόλυτη πραγματικότητα, ἔκεινην τὴν ἔνότητα ποὺ δταν τὴν ἐπιτύχεις σὲ δεσμεύει καὶ σ' ἐμποδίζει νὰ ἐπιστρέψεις στὴν ἀνάλυση, στὸ χωρισμό, στὴ διαίρεση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ὑπάρξει τέσσαρας ἀληθινά, ὥστε νὰ μὴν τοῦ παραμείνει μήτε σὰν ἄλλη δυνατότητα ἢ περασμένη του πραγματικότητα τῆς ἀνυπαρξίας». Έδω διμως διατυπώνει δ Σαραντάρης τὸ φοβερὸ ἔρωτημα: «'Αλλὰ πότε ἔχουμε τὴν δυνανότητα νὰ πιστέψουμε ἀληθινά'; 'Η ἀπόντηση εἶνε ἀκόμα φοβερώτερη: Τὴν δυνατότητα νὰ πιστέψουμε ἀληθινὰ τὴν ἔχουμε μονάχα, «δταν, πεθαίνοντας, σὲ παρουσιασθεῖ ὁ θάνατος, λέμε πὼς τούλαχιστο τὴ ζωὴ μας τὴ ζήσαιμε τότε μονάχα, οὐδὲν πεθάνει, ἔχει κανεὶς τὴ δυνατότητα νὰ πιστέψει ἀληθινά'. Μ' ἄλλα λόγια, δ θάνατος, ἢ δικαιοσία τοῦ θανάτου—τοῦ θανάτου, ποὺ παρουσιάζεται ὡς πεῖρα κι' διμως δὲν πραγματοποιεῖται—εἶνε ἢ πύλη ποὺ διηγεῖται στὴν ἀληθινὴ ζωὴ, στὴν ὑπαρξη.

"Ἐπειτα ἀπ' αὐτὴν τὴν διαπίστωση προχωρεῖ δ Σαραντάρης στὸ πρόσβλημα τῆς ήδοιηῆς καὶ ζητάει νὰ ἴδῃ, ποιὰ εἶνε ἢ θέση, ποὺ ἔχει ἡ ήδονή στὴν ἀληθινὴ ζωὴ, στὴν ὑπαρξη. 'Η ήδονή, γιὰ τὸν Σαραντάρη, εἶνε ἀπ' τὴν μιὰ μεριὰ ἢ πεῖρα τῆς ζωῆς, ποὺ εἶνε ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξη, κι' ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ σημαίνει ἡ ήδονή τὸν κίνδυνο, ποὺ ἡ ίδια ἢ ζωὴ ἀποτελεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξη. Στὸν ἀνθρώπινο βίο «ἡ ζωὴ φανερώνει δύο ἀκμές, δύο σημεῖα, δπου ὁ μελετητὴς ἔχει τὴν πιθανότητα νὰ τὴν ἀτενίσει καθαρά . . . Τὰ δυὸ τοῦτα σημεῖα εἶνε δ ἔρωτας καὶ δ θάνατος». «'Η γυναίκα ἀποτελεῖ γιὰ τὸν ἀντρα τὸ μόνο του ἔτερον Η στιγμὴ τῆς συνωυσίας, δταν συμπίπτουν ἡ ήδονή τῆς γυναίκας κ' ἐκείνη τοῦ ἀντρα, εἶνε ἢ στιγμή, δπου τὸ ἔγω τῆς γυναίκας δὲν ὑφίσταται πιὰ σὰν μή — ἔγω ἀγνάντια στὸ ἔγω τοῦ ἀντρα». «Ο ἀντρας, τότε, εἶνε σὰν σύνολο θνητός· γιὰ τοῦτο, λογικά, ἐπιθυμεῖ τὸν θάνατο· γιὰ τοῦτο, τότε, ἀδιαφορεῖ δλότελα γιὰ τὴν ἀθανασία τοῦ ἔγω του. Η ποιότητά του, ἡ δόξα του, εἶνε τὸ σῶμα του Κι' ἀν ἡ ήδονή φτάσει στὸ κατακόρυφο, τότε πραγματικὰ ὅχι μονάχα θὰ ἀδιαφορήσῃ, ἀλλὰ θὰ ἀγνοήσει τί λέγεται ἀθανασία, αἰωνιότητα». «'Ο ἔρωτας εἶνε ἢ ὑψιστη αὐταπάτη». Αὐτὸ εἶνε τὸ συμπέρασμα τοῦ Σαραντάρη σχετικὰ μὲ τὸν ἔρωτα. «Οσο γιὰ τὸν θάνατο, γι' αὐτὸν μᾶς μιλάει δ Σαραντάρης μὲ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

«'Ο θάνατος εἶνε ἔκεινη ἢ συνολικότητα, δπου ἀκόμα καὶ δ ἀπιστος φτάνει». Η φράση αὐτὴ τοῦ Σαραντάρη εἶνε ἀπ' τις σημαντικώτερες φράσεις, ποὺ μποροῦν νὰ εἰπωθοῦν. Καὶ προχωρεῖ δ Σαραντάρης, λέγοντας, δτι δ θάνατος εἶνε «ὅ μόνως, ἀναγκαῖος καὶ ἀναπότρεπτος, τρόπος» γιὰ τὴν ὑπερπήδηση τῆς ἀτομικότητας, δτι εἶνε διμως «συ-

νέκια τὸ σημεῖο, ἐπου τὸ ἐγὼ γίνεται ἐμπειρικὰ ἀπόλυτο». "Ετοι πρέπει νὰ κριθῇ ὁ θάνατος ἀπ' τὴν σκοπιὰ τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἐμπειρικοῦ «εἶναι». "Αν γρηγοριστοιήσουμε τὴν «ὕπαρξη», ως σκοπιά, τότε πρέπει νὰ εἰπούμε, διὰ ὁ συνολικὸς θάνατος εἶνε γῆ ἀπόλυτη (ἡ ἀναντίρρητη) ἀδυνατία μας νὰ ξαναεπιστρέψουμε στὸν ἑαυτό μας».

Συνεχίζοντας ὁ Σαραντάρης τὶς σκέψεις τους γιὰ τὸν θάνατο, μᾶς λέει, διὰ τὸ πάρογειον¹ ἔνας θάνατος, που μπαίνει μέσα στὴ θεωρία τοῦ κόσμου· «καὶ τὸν θάνατος διευθύνει στὸ θάνατο ὅχι ἔναν μόνον ἀνθρώπο, ἀλλὰ μιὰς αἰώνων ἀνθρώπων . . . Εἶναι ὁ πιὸ περίτεχνα καμουφλαρισμένος θάνατος . . . Ὁ μαρξισμός, ὁ φρούντισμός εἶναι θεωρίες, που Ηυστάρουν τὸν ἀνθρώπο στὸ θάνατο, καὶ δὲν τὸ γνωρίζουν· εἶναι διαστροφὲς ποὺ γεννήθηκαν ἀπὸ ἔναν ἀγαλλιῶτο ἥδονισμό στὴν ἐπιφάνεια γαρίζουν τὸ μῆσος, στὸ βάθος τὴν πεποίθηση τοῦ θανάτου· ἡ ἥδονή τοῦ θανάτου, τοῦ θανάτου δλου τοῦ κόσμου, τὶς διατρέγει. Γι' αὐτὸν γῆ πίστη μας στὴν ὕπαρξη διφεύλει: νὰ γίνει κοσμοθεωρία· γιατὶ δὲν ἀρκεῖ ν' ἀναγκάσεις στὴ σιωπὴ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς προωρισμένους στὸ θάνατο, ἀλλὰ καὶ τὶς θεωρίες τους, τὶς τόσο φλύαρες, πρέπει νὰ ἔξουδετερώσεις καὶ ὑστερα γ' ἀντικαταστήσεις».

Ποιὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα ἀπ' αὐτά; Ἀρνεῖται τάχα ὁ Σαραντάρης πέρα γιὰ πέρα τὴν ἥδονή: "Οχι! Στὴ θέση ἀπέναντι στὴν ἥδονή παίρνει ἡ σκέψη τοῦ Σαραντάρη μιὰν ἐξαιρετικὰ λεπτὴ στροφῆ. Ἡ ἥδονή γρειάζεται, μὰ μόνο σὰν ἐμπειρία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου. Τὴν ἥδονή, ποὺ ἐξασφαλίζει μιὰ τέτοια ἐμπειρία, πρέπει νὰ τὴν ζητάεις ὁ ἀνθρώπος «γιὰ νὰ ἔχει ἀκριβῶς τὴ δύναμη νὰ τὴν ἀπαργηθεῖ, διὰν θὰ μποροῦσε ἀκόμα νὰ ἔξακολουθήσει τὴν νωθρή ἐπανάληψη τῆς ἐμπειρίας του· νὰ τὴν ἀπαργηθεῖ καὶ νὰ προσέξῃ ἀντίθετα! Γιατὶ ἡ πρόξεη, ἡ ἀντίθετη τῆς ἥδονῆς, εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ εἰ περισσότεροι δινομάζουνε πγευματικὴ ζωή· εἶνε γῆ πορεία πρὸς τὴν ὕπαρξη». Ὁ συνολικὸς ἀνθρώπος δὲν ἐγκαταλείπει ποτὲ τὴ δική του αὐτάρκεια, δὲ σκέπτεται καὶ δὲ μπορεῖ νὰ τὴν ἐγκαταλεύψει· εἶναι φυσιολογικῶς δύφιδαρτα αὐτάρκης· γι' αὐτὸν γῆ ζωή του εἶναι πάντοτε ἥδονή, ἀγνή καθαρή ἥδονή. "Απομένει δὲ μονάχα τὸ χρέος νὰ γίνει θυσία τέτοιας γειμάτης ἥδονῆς γιὰ νὰ ὑπάρξει ὁ συνολικὸς ἀνθρώπος». «"Ο συνολικὸς ἀνθρώπος, ποὺ ἐπιμένει ἵσχει τὸ τέλος στὴν ἥδονή, ἀντιφάσκει ἀναγκαῖα μὲ τὸν ἑαυτό του, μὲ τὴν δική του αὐτάρκεια· γιατὶ μὲ τὴν ἥδονή δὲν ἐπαρκεῖ κανεὶς στὴν ὕπαρξη, στὴν ἀληθινὴ αὐτάρκεια· γῆ ἥδονή, σὰ σπαραγκικὴ χαρὰ τῆς συνελικῆς φθορᾶς, ἀρνεῖται ὅταν φτάσει στὸ θύμος τῆς εἰλικρίνειάς της ποὺ εἶναι ὁ θάνατος, τὸ ίδιο τὸ ἀληθινὸ σύνολο». «Τὸ συνολικὸ ἐγὼ ἥδονίζεται, μπορεῖ καὶ θυσιάζει τὴν ἥδονή, μπορεῖ εἴτε καὶ φτάγει στὴν ὕπαρξη». «"Η ὕπαρξη εἶναι γῆ μόνη ἀπόλυτη ἐνότητα».

Αὐτὰ μᾶς λέει ὁ Σαραντάρης σὲ μιὰ πυκνότητα ἐξαιρετική. Πῶς ν' ἀντικρούσουμε τὶς ρήσεις του; Πῶς νὰ τὶς ὑποβάλουμε σὲ κριτική; Ὁ Σαραντάρης μίλησε. Μίλησε μὲ τὸν ὑπεύθυνο παλιμὸ ἐκείγου, που κάνει μιὰ πρόξεη, ποὺ διεξάγει μιὰ μάχη, ποὺ νικάει στὸ πεδίο τῆς

μάχης ή πού υφίσταται μιάν ήττα. Μπορούμε τάχα νὰ εἰπούμε γιὰ
μάχη, γιὰ μιὰ νίκη ή καὶ γιὰ μιὰν ήττα, δὲν εἶνε ἀληθινή:
"Οχι βέβαια!" Άλλο τόσο δὲν μπορούμε νὰ εἰπούμε, δὲν ή πράξη του
Σαραντάρη δὲν εἶνε ἀληθινή. Ο Σαραντάρης ἔδοσε μιὰ μάχη. Καὶ ως
ήτημένος — ἀν εἶνε ήστημένος — εἶνε ἀληθινός!

Παναγιώτης Κανελλόπουλος

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΕΠΙΧΑΘΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΟΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΙΑΝΝΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

L'Activité Primitive du Moi, ὑπὸ Jean Nogué, Paris, Alcan, 1936.

Τὸ ἔργον του κ. Nogué εἶνε φύσεως γνωσιολογικῆς καὶ ἔγει σκοπὸν νὰ ἀναπτύξῃ τὴν θεωρίαν του συγγραφέως κατὰ τὴν δποίαν αἱ πρωταρχικαὶ μας ἔννοιαι περὶ χρόνου καὶ χώρου ἔχουν ὡς γενεσιούργὴν αἰτίαν τὰς κινήσεις ποὺ εἶνε ὑποχρεωμένος νὰ κάμη ὁ ζῶν δργανισμὸς πρὸς πλήρωσιν τῶν ζωτικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν καὶ πρωτίστως χάριν τῆς ἀναζητήσεως τῆς τροφῆς του. Ο κ. Nogué, ὡς ὁ ίδιος, λέγει λαμβάνει ὡς βάσιν, συμπληρῶν διμως καὶ ἀναπτύσσων αὐτήν, τὴν θεωρίαν ποὺ πρῶτος ἐδίδαξεν ὁ γάλλος φιλόσοφος Maine de Biran. Τοῦ ἔργου τούτου, τὸ δποίον θεωρούμεν πολὺ ἐνδιαφέρον θέλοιμεν νὰ δώσωμεν μίαν σύντομον περιληψιν, προσθέτοντες εἰς τὸ τέλος καὶ μερικὰς παρατηρήσεις μας ἐπ' αὐτοῦ.

A'

Ο κ. Nogué δίδει πρῶτον μίαν ἔννοιαν του «ἐγώ» (ἀφοῦ αὐτοῦ τὴν πρωταρχικὴν ἐνέργειαν πρόκειται νὰ ἀναζητήσῃ), κατόπιν τούτου ἀκολουθεῖ ἡ ἔννοια του συνείδητοῦ δυτος (τοῦ ἔχοντος συνείδησιν) καὶ ἔπειται τέλος ἡ ἀνάλυσις τῆς κινήσεως καὶ ἡ ἐκ ταύτης γένεσις του χρόνου καὶ του χώρου. Τὸ ἐγώ εἶνε ἡ συνείδησις ἐκείνου τὸ δποίον εἶνε πάντοτε παρὸν καὶ συνοδεύει ὅλας μας τὰς πράξεις καὶ σκέψεις. Τὸ ἐγώ πραγματοποιεῖ μίαν ἰδιαιτέραν μοναδικὴν (ὅι ἔκαστον) βίωσιν καὶ εἶνε μὲν ἡ βίωσις αὕτη γενική ἐν τῇ ἔννοίᾳ δὲν ἔκαστον ἀτομον πραγματοποιεῖ αὐτήν, εἶνε διμως καὶ μοναδική διότι κανεὶς δὲν εἶνε ποτὲ εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν δμοίαν βίωσιν του ἀλλου. Τὸ εἶναι καὶ ἡ γνῶσις δὲν εἶνε τὸ αὐτό· εἰς τὸν ἔαυτόν μου διμως συμπέπτουν· θὰ ἔχω γνῶσιν τοῦ ἔαυτοῦ μου, τῶν ἀλλων διμως ἀτέμων σύ. Εάν διὲ νὰ κατανοήσωμεν τὴν φύσιν του ἐγώ, προσβούμεν καὶ εἰς αὐτοε-

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006